

el-Hansâ' ve Leylâ el-Ahyeliyye (nşr. Yûsuf İd, Beyrut 1413/1992, s. 203-246) ve *Divânü Leylâ el-Ahyeliyye* (nşr. Halîl İbrâhim el-Atıyye – Celîl el-Atıyye, Bağdad 1967) adıyla neşredilmiştir. A. Wormhoudt son derlemeye yer alan şiirleri İngilizce'ye çevirerek yayımlamıştır (Oskaloosa, Iowa 1974).

BİBLİYOGRAFYA :

Asmaî, *Fuḥûletü's-şu'arâ'* (nşr. C. C. Torrey), Beyrut 1389/1970, s. 17, 19; Cumahî, *Fuḥûlû's-şu'arâ'* (Beyrut), s. 53; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ'*, I, 448-451; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, Beyrut 1962-64, XI, 194-234; ayrıca bk. İndeks; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 124; Ebû İshak el-Husri, *Zehrû'l-âdâb* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1389/1969, I, 180; II, 928, 931-939; Cafer b. Ahmed es-Serrâc, *Meşârî'u'l-uşşâk*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), s. 283-287; İbn Hayr, *Fehrese*, Bağdad, ts. (Mektebetü'l-müsennâ), s. 397; Blachère, *Târîhu'l-edeb*, s. 323; Brockelmann, *GAL*, I, 58; *Suppl.*, I, 93-94; Sezgin, *GAS*, II, 399-400; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ'*, Beyrut 1397/1977, V, 321-334; İbrâhim el-Müsellem, *eş-Şa'iretû'l-âşîka Leylâ el-Ahyeliyye*, Riyad 1407/1987; H. H. Brâu, "Leyle'l-Ahyeliyye", *İA*, VII, 55-56; F. Gabrieli, "Layla al-Akhyaliyya", *El²* (İng.), V, 710.

MUSTAFA KILIÇLI

LEYLÂ HANIM

(ö. 1847)

Lirik aşk şiirleriyle tanınan
divan şairi.

İstanbul'da doğdu. Kazasker Moralızâde Hâmid Efendi'nin kızıdır. Hayatı hakkında fazla bilgi olmadığı gibi doğum tarihi de bilinmemektedir. Kendi şiirlerinden anlaşıldığı üzere dayısı Keçecizâde İzzet Molla'dır. Divanında kendisine şiirde yol göstermiş olan İzzet Molla'yı üstadı ve hocası olarak gösteren ifadelerin yer aldığı görülür. Leylâ Hanım kültürünü içinde bulunduğu münevver aile çevresinden alarak yetişmiştir. Genç yaşta evlenmiş de geçinemediği kocasından bir hafta içinde, bir rivayete göre ise daha nikâh gecesi ayrılmıştır. Hassas ve ince yaratılıştaki, hür düşünceli bir kadın olması dolayısıyla evliliği sürdüremediği söylenir.

Leylâ Hanım'ın şiirlerinden onun saray çevresiyle ilgili bulunduğu belli olmaktadır. Babasının ölümüyle hayatının sonlarına doğru geçim sıkıntısı içine düşen II. Mahmud için yazdığı kasidede durumunu anlatarak ondan yardım dilemektedir. Esmâ Sultan'a da bu yolda yazdığı şiirler vardır. 1840'ta kendisine 150 kuruş maaş bağlanan Leylâ Hanım saraya sunduğu sonraki manzumelerinde gördüğü

yardıma teşekkür eder. Sarayla ilgisinin sürdüğünü gösteren tarih manzumeleri arasında hükümdarın kızlarının doğumu hakkında, Fatma ve Münire sultanların düşünleriyle Şehzade Abdülmecid ve Abdülaziz'in sünnetlerini tebrik eden kitaları göze çarpar. II. Mahmud'un kızı Atıyye Sultan'ın doğumu münasebetiyle söylediği tarih manzumesinde hükümdardan sürgünde bulunan dayısı İzzet Molla'nın affını talep etmektedir. Hayatının son yıllarında Mısır'da divanı basılan Leylâ Hanım İstanbul'da öldü ve Mevlevîliğe bağlılığı dolayısıyla Galata Mevlevîhânesi'nin bahçesindeki kabristana gömüldü. Döneminin şairlerinden Şeref Hanım, "Adne aldı gitti Leylâ Hanım'ı Kays-i ecel" mısraını ölümü için tarih düşürmüştür.

Aileden gelme bir tesirle Mevlevîliği benimsemiş olan Leylâ Hanım, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî hakkında çeşitli methiyeler kaleme almıştır. Şiirlerinde çağının en büyük Mevlevî şairi olan Şeyh Galib'in etkisi görülür. Ancak tasavvufi yoldaki ifadeleri, onun şiirlerine asıl hâkim olan beşerî aşk duygusuna çeşni katan birer motif olarak kalır. Rind edalı bir şair olan Leylâ Hanım'ın şiirlerinde beşerî aşkın ağır basması yanında gazel ve şarkıların da zamanının bir kadın için fazla serbest göreceği şekilde içki ve eğlence meclislerini terennüm etmesi kendisinin yanlış anlaşılmasına, hatta bazılarının hafiflikle suçlanmasına yol açmıştır. "Ne derlerse desinler" redifli gazelinde içki ve eğlence konusunda serbest bir tavır ortaya koyan Leylâ Hanım, bu gazelinin sebep olduğu dedikodu ve yanlış zanları bertaraf etmek amacıyla aynı redifte ikinci bir gazel yazarak içinin temizliğinden bahisle kendisini karalamak isteyenlerin âhirette utanacaklarını söyler.

Mürettep divanındaki gazelleri oldukça sade olan Leylâ Hanım duygularını mümkün olduğu ölçüde yalın bir anlatımla ifade etmiş, lafız oyunlarına, edebî sanatlarla fazla itibar göstermemiştir. Şiirlerinde yeni ve farklı söyleyişler bulunmayıp daha önceki şairlerin yolunda giderek onları tekrarlamış, geleneğe uyup eski ve yeni şairlere nazîreler söylemiş, bazı tahmisler yapmıştır. Bâkî'nin üç gazeline tahmisi, Rûhî'nin terkibibendine nazîresi, İzzet Molla'nın bazı beyitlerine yaptığı tazminlerle bir gazelini tahmîs etmesinin yanı sıra başta Hoca Neş'et olmak üzere zamanının diğer şairlerine de nazîreler yazmış ve tahmisler yapmıştır. *Sicill-i Osmanî*'nin, "Şiirleri kendisinden güzel ol-

duğu için bülbüle benzemiştir" dediği Leylâ Hanım, parlak bir şair olmamakla beraber divan şiirinin son dönemde yetişen diğer şairlerinden geri değildir. İrticâlen şiir söyleyebildiği kaydedilen Leylâ Hanım başarılı ve samimi münâcât, na't ve mersiyeler yazmışsa da asıl şöhretini şarkılarına ve lirizm yüklü gazellerine borçludur. Divanı önce Bulak'ta (1260), daha sonra yazdığı şiirlerinin de ilâvesiyle İstanbul'da taş baskısı olarak (1267) yayımlandığı gibi biri tarihsiz, diğerleri 1299, 1928 ve 2003 (haz. Mehmet Arslan) tarihli olmak üzere dört baskısı daha yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Fatin, *Tezkire*, s. 363-364; Mehmed Zihni, *Meşâhîrü'n-nisâ'*, İstanbul 1295, II, 195; Ahmed Rifat, *Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, İstanbul 1300, VI, 154; Muallim Nâci, *Esâmî*, İstanbul 1308, s. 271; Gibb, *HOP*, V, 342-349; Ahmed Muhtar, *Şair Hanımlarımız*, İstanbul 1311, s. 51-53; *Sicill-i Osmanî*, IV, 93; İbrahim Necmi [Dilmen], *Târîh-i Edebiyyât Dersleri*, İstanbul 1338, I, 262; *Osmanlı Müellifleri*, II, 406; İbnü'l-emîn, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 874-879; Murat Uraz, *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, İstanbul 1941, s. 41-47; İffet Müftüoğlu, *Leylâ Hanım: Hayatı, Eseri, Edebî Şahsiyeti* (mezuniyet tezi, 1945), İÜ Türiyat Araştırma Merkezi, Tez, nr. 193; Nimet Pişkin, *Leylâ Hanım: Hayatı, Şahsiyeti, Eseri, Gazellerindeki Mazmunları* (mezuniyet tezi, 1947), İÜ Türiyat Araştırma Merkezi, Tez, nr. 295; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 229; Vasfi Mâhir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1970, s. 600; Özege, *Katalog*, II, 290; Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1979, II, 839-840; İsmail Ünver, "XIX. Yüzyıl Divân Nazım ve Nesri", *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul 1988, VIII, 141-144; *Kâmûsü'l-a'lâm*, VI, 4060; Th. Menzel, "Lailâ Khanım", *El* (Fr.), III, 11; V. Günyol, "Leylâ Hanım", *İA*, VII, 49; Fahir İz, "Leylâ Khanım", *El²* (Fr.), V, 715-716; Mustafa Kutlu, "Leylâ Hanım", *TDEA*, VI, 87.

İSMAİL ÜNVER

LEYLÂ HANIM

(1850-1936)

Türk mûsikisi bestekârı, şair.

İstanbul'da doğdu. Babası çeşitli nâzırlıklarda ve valiliklerde bulunan, İstanbul şehreminlerinden, şair, sertabîb-i şehriyârî İsmâil Hakkı Paşa, annesi Nefise Hanım'dır. Okuma yazmayı babasının çevresindeki şahıslardan öğrenen Leylâ Hanım, dört yaşlarında kız kardeşi Fatma ile birlikte Sultan Abdülmecid'in kızlarından Münire Sultan'ın yanına nedime olarak verildi. Çocukluk ve ilk gençlik yılları şehzadeler ve sultanlar arasında geçti. İlk eğitimini de sarayda aldı. Bu arada piyano ve resim dersleri gördü. Abdülmecid'in

ölümünün ardından babasının Girit valiliğine tayin edilmesi üzerine babasıyla beraber beş yıl kadar Hanya'da kaldı. Burada Atina Üniversitesi profesörlerinden Elizabeth Vasilaki Kontakaki'den Fransızca ve eski Yunanca öğrendi, rüşdiye mektebi hüsn-i hat hocası Kandiye'li Esad Efendi'den yazı meşkettti. Ayrıca babasının maiyet memurlarından Giritli Kutbî-efendizâde Sâdık Efendi'den şiir ve aruz dersleri aldı, ilk şiir denemelerine de bu dönemde başladı. Babasının ikinci İzmir valiliği sırasında (1869) vilâyet mektûbî muavini şair Selim Sırrı Efendi ile evlendi ve İstanbul'a geldi. Sırrı Efendi'nin Prizren'e mektupçu olarak tayininde 1,5 yıl kadar İstanbul'da ailesinin yanında kalmaya devam ettiyse de daha sonra Prizren'e gitti. Sırrı Paşa ile evliliği süresince (1869-1895) bazan onun mutasarrıf ve vali olarak gittiği Trabzon, Kastamonu, Ankara, Sivas gibi şehirlerde, bazan da İstanbul'da bulundu. Sırrı Paşa'nın vefatından sonra hayatını İstanbul'da devam ettirdi, bu arada sarayla olan münasebetlerini de sürdürdü. Sarayda Şefkat ve Mecîdî nişanlarıyla taltif edilen Leylâ Hanım, 6 Aralık 1936 tarihinde damadı Mehmed Ali Aynî'nin Kızıltoprak'taki evinde vefat etti ve Edirnekapı Şehitliği'ne defnedildi. Saz soyadını alan ve ölümünden sonra Kızıltoprak'ta bir sokağa ismi verilen Leylâ Hanım'ın çocuklarından ikisi İstanbul şehreminlerinden Yusuf Razi Bel ve mimar Vedat Tek'tir.

Mûsiki çevrelerinde Dilhayat Kalfa'dan sonra ikinci önemli kadın bestekâr olarak anılan Leylâ Hanım yazdığı şiirlerle de devrinin şairleri arasında şöhret bulmuş, ancak bestekârlığının şairliğinden üstün olduğu kabul edilmiştir. Mûsikîye küçük yaşlarda piyano çalarak başlamış, özellikle saray çevresi onun mûsikî kabiliyetinin gelişmesinde etkili olmuş, burada Hâşim Bey, Hacı Fâik Bey, Hacı Ârif Bey, Sermüezzîn Rifat Bey, Kanûnî Ethem Efendi, Santûrî İsmet Ağa gibi mûsikişinasları tanıma imkânı bulmuştur. Mûsikideki hocaları Nikogos Ağa ile 1876-1895 yılları arasında kendisinden ders aldığı Medenî Aziz Efendi ise de o dönemde saraya yeni girmeye başlayan Batılı mûsiki hocalarının Leylâ Hanım üzerindeki tesiri daha sonra bestelerinde kendini gösterecektir.

Geçki tekniğinin çok iyi kullanıldığı, iyi bir ritim örgüsüyle işlenmiş, sağlam melodik yapının lirik ifadeleri olan bestelerinde ince ve derin bir zevk hâkimdir. Hece vezniyle yazıp türkû formunda besteledi-

ği eserleri de saray ve çevresinde yetişmiş bir sanatkârdaki halk sevgisinin açık göstergeleridir. Özellikle Sırrı Bey'in vefatından sonra Leylâ Hanım'ın evi, İstanbul'un tanınmış ve seçkin mûsikişinaslarının toplandığı bir sanat mahfili haline gelmiştir. Leylâ Hanım kendi ifadesine göre 200'den fazla eser besteledi. Ancak Bostancı'daki evinde çıkan yangında çocukluğundan beri yazdığı şiirler, hâtıralarını topladığı defterler, müzik çalışmaları, bestelerinin notaları, yarım yüzyıllık müzik kayıtları diğer eşyalarıyla birlikte tamamen yandı. Bu olayın ardından dostlarının ve kendisinin hâfızasında bulunan otuz beş şarkının notası *Külliyât-ı Mûsikî* adlı altında Şamlı İskender tarafından üç fasikül halinde yayımlanmıştır (İstanbul 1339). Ayrıca Yılmaz Öztuna, birçoğunun güftesi kendisine ait günümüze ulaşan şarkı, türkû ve marş formlarında elli iki adet eserinin listesini vermiştir (BTMA, II, 267-268). Leylâ Hanım'ın, "Yaslı gittim şen geldim" mısraıyla başlayan hicaz marşı bilhassa Cumhuriyet'in ilk yıllarında büyük rağbet görmüş, uzun süre dillerden düşmemiştir. "Mâni oluyor hâlimi takrîre hicâbım" ve, "Nerdesin, nerde acep gamla bıraktın da beni" mısralarıyla başlayan hicazkâr; "Seni sevdâ çiçeğim, tâc-ı serim" mısraıyla başlayan hicaz ve, "Ey sabâh-ı hüsn ü ânın âfitâb-ı enveri" mısraıyla başlayan hüzzam şarkıları onun çok sevilen eserlerinden bazılarıdır.

Arapça, Farsça, Fransızca ve Rumca bilen Leylâ Hanım'ın ilk şiiri 1881 yılında *Hazîne-i Evrâk* dergisinde yayımlanmıştır. Özellikle gazel vb. nazım şekillerinde kullandığı divan dilinin yanı sıra hece kalıplarını kullandığı sade şiirlerine de rastlanmaktadır. Bostancı yangınından sonra

Leylâ
Hanım

hatırında kalan şiirlerini *Solmuş Çiçekler* adı altında toplayarak neşretmiş (İstanbul 1928), oğlu Yusuf Razi Bey'in bir tanıtma yazısının yer aldığı esere Abdülhak Hâmid Tarhan da bir takriz yazmıştır.

Leylâ Hanım'ın kültür tarihine yaptığı bir hizmet de yaşadığı altı padişah döneminin saray hayatına dair hâtıralarıdır. 1895 yılında kaleme aldığı hâtıraları Bostancı yangınında yok olunca hâfızasında kalanları yeniden yazarak *Vakit ve İleri* gazetelerinde yayımlamıştır. 20 Ocak – 11 Haziran 1921 tarihleri arasında "Harem ve Saray Âdât-ı Kadîmesi" başlığı altında *Vakit*, 25 Nisan – 14 Haziran 1921 tarihleri arasında "Geçen Asırda Kadın Hayatı" başlığıyla *İleri* gazetelerinde neşredilen bu hâtıralarda saray çevresi, insanları, gelenek ve görenekleri, mûsikî toplantıları, saray teşkilâtı, önemli düşünleri akıcı bir üslûpla anlatılmıştır. Bu yazılar daha sonra oğlu Yusuf Razi Bey tarafından *Souvenirs de Leila Hanoum sur le harem impérial* adıyla Fransızca'ya (Paris 1925), *The Imperial Harem of the Sultans* adıyla Landon Thomas tarafından İngilizce'ye (İstanbul 1994) çevrilmiş, ayrıca *Harem'in İcüyü* (İstanbul 1974) ve *Anılar: 19. Yüzyılda Saray Haremi* (İstanbul 2000) ismiyle Türkiye'de yayımlanmıştır. Çekçe'ye ve Almanca'ya da tercüme edilen hâtıraların neşirlerinde muhteva bakımından bazı küçük farklılıklar göze çarpmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Leylâ Saz, *Harem'in İcüyü* (haz. Sadi Borak), İstanbul 1974; a.mlf., *Anılar: 19. Yüzyılda Saray Haremi*, İstanbul 2000; Mehmed Zihni, *Meşâhîr ü'n-nisâ*, İstanbul 1295, II, 195-196; İbnü'l-emin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 880-885, 1734; a.mlf., *Hoş Sadâ*, s. 215-216; Baki Süha Ediboğlu, *Ünlü Türk Bestekârları*, İstanbul 1962, s. 139-146; Etem Üngör, *Türk Marşları*, Ankara 1966, s. 59-60, 189-191, 208; Mustafa Rona, *Yirminci Yüzyıl Türk Musikisi*, İstanbul 1970, s. 25-31; Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihî*, Ankara 1971, II, 1222-1223; Nezi H. Neyzi, *Kızıltoprak Anıları*, İstanbul 1985, tür.yer.; Osman Nuri Ergin, *İstanbul Şehreminleri* (haz. Ahmet Nezi Galitekin), İstanbul 1996, s. 127-131; M. Nazmi Özalp, *Türk Musikisi Tarihî*, İstanbul 2000, II, 46-51; Ruşen Ferit Kam, "Bestekâr-Şair Leylâ Hanım", *Radıyo*, sy. 55, Ankara 1946, s. 8; Münür Süleyman Çapanoğlu, "Şair Bestekâr: Leylâ Hanım", *Resimli Radıyo Dünyası*, sy. 52, İstanbul 1951, s. 28-30; Lâika Karabey, "Bestekar Leyla Hanım", *MM*, sy. 41 (1951), s. 23-24; İsmail Baha Süreşan, "33. Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle Leylâ Saz", *Musikî ve Nota*, 1/2, İstanbul 1969, s. 6-7; "Saz, Leyla", *TDEA*, VII, 471-472; Öztuna, *BTMA*, II, 264-268; Mehmet Güntekin, "Saz, Leyla", *DBİst.A*, VI, 475.

NURİ ÖZCAN